

XVI. YÜZYILDAN GÜNÜMÜZE BOLU ŞEHİRİ MAHALLELERİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

Didem Sevtap KAYA* - Mehmet BAYARTAN **

Öz

Bolu şehri, kurulduğu dönemden itibaren önemli bir yerleşme sahası olup, birçok tarihi dönemden geçerek günümüze ulaşmıştır. Bolu şehri mahallelerine ait en eski kaynaklar XVI. yüzyıla aittir. XVI. yüzyıldan günümüze Bolu şehri mahallelerinin, dolayısıyla şehrin gelişimini ortaya koyarken birçok tarihi kaynak değerlendirilmiştir. Tapu Tahrir Defterleri, Şer'îye Sicilleri, Temettüat Defterleri, Vilayet Salnameleri ve Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayınlanan veriler kullanılarak, mahallelerin şehrin fiziksel görünümünde oluşturduğu etki ortaya konulmuştur. Bolu şehrinin tarihi çekirdeğini oluşturan mahallelerin bir kısmı XVI. yüzyılda, diğer bir kısmı da tarihi süreç içerisinde kurularak günümüze ulaşmıştır. Bolu Belediyesi'nden ve çeşitli kurumlardan elde edilen verilerle şehir mahallelerinin Cumhuriyet dönemindeki seyri de ifade edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bilgilere göre şehir önce güneye doğru ilerlemiştir. Şehrin güneyinde fay hattı, doğusunda ise sanayi bölgeleri, askeri alan ve cezaevinin bulunması nedeniyle yerleşme bu yönlerde sınırlanmıştır. Şehirde yerleşme kuzey ve batı yönlerinde ilerlemektedir.

Anahtar kelimeler

Bolu, Mahalle, Tarihi Coğrafya, Şehir Coğrafyası

HISTORICAL DEVELOPMENT OF QUARTERS OF BOLU FROM XVI. CENTURY TO THE PRESENT

Abstract

The city of Bolu has been an important settlement area since its foundation and witnessed many historical periods. The oldest sources of the quarters of Bolu belong to the XVIth century. A number

* Dr. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Mezunu, İstanbul/Türkiye.
didemsevtapkaya@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5199-199X

** Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul/Türkiye.
bayartan@istanbul.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5060-6711
Makalenin Gönderilme Tarihi: 23.01.2019
Makalenin Kabul Tarihi: 06.03.2019
Makalenin Yayınlanma Tarihi: 25.03.2019
Makalenin Türü: Araştırma

of historical sources have been evaluated in revealing the development of quarters of Bolu and thus the city. Tapu Tahrir registers, Şer'iyе Sicil's, Temettüat registers, annuals of city and data published by Turkey Statistics Institution used while city's quarters effects has been demonstrated in the physical appearance of the city. Some of the quarters that make up the historical core of Bolu were founded in the XVIth century, the other part of the historical process has been founded and reached today. With the data obtained from Bolu Municipality and various institutions, the course of the city quarters in the period of republic was tried to be expressed. According to the information obtained, the city first expanded to the southern direction. Due to the fault line in the south of the city and the industrial areas, military area and the prison in the east, the settlement was limited in these directions. Settlement in the city expands to the north and the west directions at present.

Keywords

Bolu, Quarter, Historical Geography, Urban Geography

GİRİŞ

Mahalle; "bir yere inmek, konmak, yerleşmek" anlamına gelen *hall* kökünden türetilmiş bir kelimedir. Geleneksel Osmanlı şehirlerinde en küçük yönetim birimi mahallelerdir. Osmanlı mahalleleri sınıf ve statü farklarının bulunmadığı fiziki mekânlardır fakat bazen aynı etnik köken ya da dine mensup kişilerin, bazen de aynı meslek gruplarından olan kişilerin birlikte ikamet ettiği mahalleler görülmüştür¹.

Mahalleler; birbirlerini tanıyan, bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı alanlardır. Diğer bir ifadeyle, aynı mescitte ibadet eden cemaatin, aileleriyle birlikte ikamet ettikleri, şehri oluşturan bir birimdir².

Osmanlı şehirlerinde her biri ayrı bir yerleşme birimi olarak kabul edilen mahalleler, bir cami ya da mescidin inşa edilmesiyle birlikte kurulmaya başlanmaktaydı. Zamanla cami ya da mescidin çevresindeki bölgede yerleşmeler oluşmaktaydı.

Mahallelerin iki önemli işlevi bulunmaktadır. İlki en küçük idari, sosyal ve ekonomik birim olması; ikincisi ise şehirlerin fiziksel gelişimini mahalle vasıtasıyla sağlamasıdır³. Bina ve sokaklar mahalleleri dolayısıyla şehirleri meydana getirmektedirler. Ayrıca mahalleler şehrin ekonomik, sosyal ve kültürel görünümünün küçük örnekleridir⁴.

I. XVI. YÜZYILDA BOLU ŞEHRİ'NİN MAHALLELERİ

Osmanlı Devleti'nde Bolu ve çevresine yapılan ilk akınlar, Osman Gazi'nin döneminde gerçekleştirilmiştir⁵. Bu dönemde devletin önde gelen komutanlarından biri olan Konuralp; Bolu, Düzce (Konurapa), Akyazı ve Mudurnu çevresinin fethedilmesi için görevlendirilmiştir. Böylece, Bolu ve çevresindeki yerleşmeler, Konuralp tarafından 1317 yılında ele geçirilmiştir⁶.

Osmanlı Devleti, sahip olduğu toprakları tanımak ve demografik gücünü bilmek istemiştir. Bu amaçla Osmanlı Devleti'nde tahrir adı verilen sayımlar yapılmış ve tapu tahrir defterleriyle kayıt altına alınmıştır. Bolu ile

¹ Ali Murat Yel, Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Mahalle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 323-326.

² Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4, İstanbul 1984, s. 69.

³ Mehmet Bayartan, "Osmanlı'dan Günümüze Kütahya Şehrinin Yapıtaşları: Mahalleler", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, Sayı 18, 2009, s. 58.

⁴ Mehmet Bayartan, "Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, Sayı 13, 2005, s. 96.

⁵ Ahmet Refik, *Bizans Karşısında Türkler*, (Hazırlayan Fahmeddin Başar), Kitabevi, İstanbul 2005, s. 48.

⁶ Dursun Bayraktar, *Tanzimat'ın İlk Yıllarında Bolu: Şer'iye Sicilleri 1838 -1850*, Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, Bolu 2009, s. 13.

ilgili elimize ulaşan ilk tahrir defteri Fatih Sultan Mehmed dönemine aittir. 1480 tarihli tahrir defteri; büyük bir bölümü kaybolarak, on altı sayfa halinde günümüze ulaşmıştır. Defterin ulaşan kısımları, Bolu'daki bazı köy ve mezralarla ilgilidir⁷. Bu nedenle 1480 tarihli tahrir defterine bakarak, şehri oluşturan mahallelerle ilgili bilgi sahibi olamamaktayız.

Bolu şehri mahallelerine dair bilgiler içeren en eski tahrirler XVI. yüzyıla aittir. Yavuz Sultan Selim (1519) ve II. Selim (1568) dönemlerinde, Bolu'da yapılan tahrirlerden şehirdeki mahallelere dair bilgiler edinmekteyiz.

XVI. yüzyıla ait Bolu tahrir defterlerinden elde edilen bilgilere göre 1519 ve 1568 tarihlerinde şehirde hepsi Türk-Müslüman gruplardan oluşan 13 mahalle bulunmaktaydı⁸.

1	Akmescit
2	Asıl Hatun (Aslahaddin)
3	Cami
4	Debbağlar
5	Gölyüzü
6	Hatip
7	Hocabey
8	Karaçayır
9	Naib-i Emin (Karamanlı)
10	Tataran
11	Veled-i Hacı İlyas
12	Veled-i Solak
13	Veled-i Turşucu

Tablo 1. 1519 ve 1568'de Bolu Şehrinin Mahalleleri

Tablo 1'den anlaşılacağı üzere 1519 ve 1568 yılları arasında geçen 49 yılda şehir mahallelerinin isimleri ve miktarlarında bir değişiklik olmamıştır.

⁷ Kenan Ziya Taş, "Fatih Devrine Ait Bir Tahrir Defteri", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 7, Ankara 1996, s. 424-428.

⁸ Kenan Ziya Taş, *Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Bolu Sancağı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s. 39-44. Tataran mahallesi mufassal defterlerde bulunmamaktadır. Kenan Ziya Taş, bu deftere ait bilgiji vakıf defterlerinden elde etmiştir.

II. XVII. YÜZYILDA BOLU ŞEHİRİ'NİN MAHALLELERİ

Osmanlı Devleti'nde, her yerleşim birimi için, XVII. ve XVIII. yüzyıla ait nüfus verilerini bulmak kolay değildir. "Osmanlı'da XVII. yüzyılın ikinci yarısıyla, XVIII. yüzyılın bütünü demografik bilgi kaynakları açısından gerçek bir karanlık dönem sayılmalıdır"⁹. Bütün bu nedenlerle mahallelere ait bilgileri de diğer tarihi kaynaklardan elde etmekteyiz. Bu kaynaklardan biri Şer'îye Sicilleridir. 1687-1688 yıllarında Bolu kazasına dair bilgiler içeren 836 Numaralı Şer'îye Sicili'ne göre Bolu şehrinde yer alan mahalleler şunlardır¹⁰.

Mahalle No	Mahalle Adı
1	Akmescit
2	Akpınar
3	Aslı Hatun (Aslahaddin)
4	Cami-i Cedit
5	Çukur
6	Debbağlar
7	Eski Cami
8	Gölyüzü
9	Hocabeg
10	Karaçayır
11	Karamanlı
12	Semer kand

Tablo 2. 836 Numaralı Bolu Şer'îye Siciline Göre 1687-1688 Yıllarında Bolu Şehri'nin Mahalleleri

1568 yılına ait Tahrir Defterleri ile 1687-1688 yıllarına ait mahalle Şer'îye Sicilleri karşılaştırıldığında mahalle sayısının bir adet azaldığı ve mahalle isimlerinin değiştiği görülmektedir. Akmescit, Aslahaddin, Debbağlar, Gölyüzü, Hocabeg, Karaçayır ve Karamanlı gibi mahalleler XVII. yüzyıla ulaşmıştır. XVI. yüzyıldan XVII. yüzyıla ulaşamayan Veled-i Turşucu, Veled-i Hacı İlyas, Veled-i Solak ve Tataran gibi mahallelerin yerini, Akpınar, Cami-i Cedit, Çukur ve Semer kand mahalleleri almıştır.

⁹ Cem Behar, "Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası ve Modernleşmesi" *Osmanlılarda Bilgi ve İstatistik*, (Editör Halil İnalçık - Şevket Pamuk), Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 2000, s. 68.

¹⁰ Binnaz Çöpoğlu, *H.1099 (M.1687-1688) 836 No'lu Bolu Şer'îye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu 2008, s. 30.

III. XVIII. YÜZYILDA BOLU ŞEHRİ'NİN MAHALLELERİ

842-846 numaralı Bolu Şer'îye Sicillerine göre, XVIII. yüzyılın başında (1700-1718) Bolu şehrinin 12 mahallesi bulunmaktadır¹¹. Bir önceki yüzyıla göre mahalle sayısı ve mahalle adlarında değişiklik olmadığı görülmektedir.

Mahalle No	Mahalle Adı
1	Akmescit
2	Akpınar
3	Aslı Hatun (Aslahaddin)
4	Cami-i Cedid
5	Çukur
6	Debbağlar
7	Eski Cami
8	Gölyüzü
9	Hocabeg
10	Karaçayır
11	Karamanlı
12	Semerkind

Tablo 3. 842-846 Numaralı Bolu Şer'îye Sicillerine Göre 1700-1718 Yıllarında Bolu Şehri'nin Mahalleleri

IV. XIX. YÜZYILDA BOLU ŞEHRİ'NİN MAHALLELERİ

1844 tarihli Bolu şehri temettuat defterlerine göre Bolu şehrinde 14 mahalle bulunmaktaydı¹². Bir önceki yüzyıla göre mahalle miktarı 12'den, 14'e yükselerek iki artış göstermiştir. Bu mahallelerden 12'si Türk-Müslüman, 2'si ise Ermeni'lere aitti. Yeni mahallelerin kurulması uzun bir zaman alacağından Ermenilere ait mahallelerin daha önceki yüzyılda kurulmaya başlandığı düşünülmektedir.

Mahalle No	Mahalle Adı
1	Akmescit
2	Akpınar
3	Aslahaddin
4	Cami-i Kebir
5	Çukur
6	Debbağlar

¹¹ Rafet Metin, "XVI. Yüzyılın Sonu ve XVII. Yüzyılın Başlarında Bolu'da Sosyal Hayat", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 32, Kütahya 2012, s. 103-108.

¹² Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MLVRD.TMT.d, kodlu 3083, 3088,3094,3097, 3102, 3105,3110, 3155,3166, 3174, 3207,3208, 5020 numaralı defterler Bolu şehri mahallelerine ait defterlerdir.

7	Ermeniyan-ı Atik
8	Ermeniyan-ı Cedid
9	Gölyüzü
10	Hocabey
11	Karaçayır
12	Karamanlı
13	Semer kand
14	Yeni Cami

V. XX. YÜZYILDA BOLU ŞEHİRİ'NİN MAHALLELERİ

Mahalleler hakkında bilgi elde edebileceğimiz kaynaklardan biri de, şehirlere ait bilgiler içeren Vilayet Salnameleri'dir. Bolu Sancağı, 1850-1908 yılları arasında Kastamonu Vilayeti'ne bağlı olduğu için Bolu şehrine ait bilgiler Kastamonu Vilayeti Salnamelerinde yer almıştır. 1908'den sonra müstakil Bolu Sancağı Salnameleri yayınlanmaya başlanmıştır. 1925 yılına ait olan Bolu Vilayeti Salnamesi, Cumhuriyetin ilk yıllarında şehrin mahalleleri hakkında bilgi içermektedir¹³. Buna göre, İhsaniye Mahallesi şehrin mahalleleri arasına yeni eklenmiştir. Şehirde bulunan Ermeni mahalleleri tehcir sonrasında ortadan kalmıştır. Bu nedenle şehri oluşturan mahallelerin sayısında bir adet azalma olmuştur.

Mahalle No	Mahalle Adı
1	Akmescit
2	Akpınar
3	Aslahaddin
4	Çukur
5	Debbağlar
6	Eskicami
7	Gölyüzü
8	Hocabey
9	İhsaniye
10	Karaçayır
11	Karamanlı
12	Semer kand
13	Yeni Cami- İmaret

Tablo 4 1925 Bolu Vilayeti Salnamesi'ne Göre Bolu Şehri'nin Mahalleleri

¹³ Hamdi Birgören, *Bolu Vilayeti Salnamesi 1341 (1925)*, Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Bolu, 2008, s. 259.

VI. GÜNÜMÜZDE BOLU ŞEHİRİ'NİN MAHALLELERİ

Günümüzde Bolu şehrinin mahalle sayısı 43'tür¹⁴. 1925'ten günümüze kadar geçen 93 senede, mahalle sayısı 13'ten 43'e yükselerek, üç kattan fazla bir miktarda artış göstermiştir.

Mahalle No	Mahalle Adı	Mahalle No	Mahalle Adı
1	Akpınar	23	Kılıçarslan
2	Aktaş	24	Koroğlu
3	Alpağut	25	Kuruçay
4	Alpağutbey	26	Küçükberk
5	Aşağısoku	27	Kültür
6	Bahçelievler	28	Kürkçüler
7	Beşkavaklar	29	Ovadüzü
8	Borazanlar	30	Paşaköy
9	Büyükcamii	31	Sağlık
10	Çakmaklar	32	Salıbeyler
11	Çıkınlar	33	Sandallar
12	Çivril	34	Sarıcalar
13	Dağkent	35	Semerkant
14	Dodurga	36	Seyit
15	Gölyüzü	37	Sümer
16	İhsaniye	38	Tabaklar
17	İzzet Baysal	39	Tepecik
18	Karacağaç	40	Umutkent
19	Karaçayır	41	Yaşamkent
20	Karaköy	42	Yenimahalle
21	Karamanlı	43	Yukarısoku
22	Kasaplar		

Tablo 5. TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine Göre Günümüzde Bolu Şehri Mahalleleri

XVI. yüzyıldan günümüze kadar inceleme imkânı bulduğumuz tarihi kaynaklara göre Bolu şehri mahalleleri birçok değişikliğe uğramıştır. Şehri oluşturan mahallelerin bir kısmı XVI. yüzyıldan, bir kısmı da diğer yüzyıllardan günümüze ulaşmıştır. Şehirde yer alan mahallelerde isimleri değişen, başka mahalle sınırları içerisinde yok olan mahalleler de bulunmaktadır.

¹⁴ <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> tarih: 10.01.2019.

dır. XVI. yüzyıldan günümüze kadar olan döneme ait bilgiler içeren tablolara baktığımızda mahallelerin isim ve sayılarındaki değişim açıkça görülmektedir. (Tablo 1 - Tablo 5) Bu süreci belirli dönemlere ayırarak incelemek değişimin daha anlaşılır olmasını sağlayacaktır. Buna göre;

a) Sadece XVI. Yüzyılda Şehirde Bulunan ve Günümüze Ulaşamayan Mahalleler: Hatip, Tatarlar, Veled-i Turşucu, Veled-i Hacı İlyas, Veled-i Solak mahalleleridir. Karaçayır mahallesindeki Kocabey Sokak'ta Turşucu oğlu hamamının bulunduğu şehir halkı tarafından bilinmektedir¹⁵. Bu nedenle XVI. yüzyıl tahrirlerinde adı geçen Turşucuoğlu Mahallesi'nin, günümüzde Karaçayır Mahallesi sınırlarında kaldığı tahmin edilmektedir.

b) XVI. Yüzyıl İle XX. Yüzyılın Başı Arasında Bulunan Mahalleler: Akmescit, Aslahaddin (Asıl Hatun) ve Hocabey mahalleleridir. Aslahaddin Hazretlerinin türbesi ve Aslahaddin Camisi, günümüzde Akpınar Mahallesi sınırlarında yer almaktadır. Bu nedenle Aslahaddin Mahallesi'nin de Akpınar Mahallesi sınırları içerisinde kalmış olduğu düşünülmektedir. Günümüzde Karaçayır Mahallesinde yer alan Kocabey Sokak, XVI. yüzyıl mahallelerinden Hocabey Mahallesi'nin de bu civarda yer almış olabileceğini düşündürmektedir.

c) XVI. Yüzyıldan Günümüze Kadar Aynı Ya Da Benzer Bir İsimle Gelen Mahalleler: Büyükcami Mahallesi (Cami-i Kebir ya da Eskicami), Tabaklar Mahallesi (Debbağlar), Gölyüzü Mahallesi, Karaçayır Mahallesi ve Karamanlı Mahallesi (Karamani) XVI. yüzyıldan itibaren şehirde yer alan ve günümüzde de şehirde yer alan mahallelerdir (Tablo 1 -Tablo 5).

ç) XVII. Yüzyıl İle XX. Yüzyılın Başı Arasında Bulunan Mahalleler: Cami-i Cedid (Yeni Cami, İmaret), Çukur, Ermeniyan-ı Atik ve Ermeniyan-i Cedid mahalleleridir. Cami-yi Cedid ya da İmaret olarak anılan mahalle muhtemelen Aktaş Mahallesi'nin sınırları içinde kalmıştır. Çünkü İmaret ya da XIX. yüzyıldaki adıyla Cami-yi Cedid Mahallesi'nin kurulduğu alanın merkezinde yer alan İmaret Camisi, günümüzde Aktaş Mahallesi sınırlarında bulunmaktadır. Çukur Mahallesi ise, Bolu Belediyesi'nin bulunduğu alan ya da diğer bir deyişle Büyükcami'nin batısında yer almaktaydı¹⁶. Bu nedenle Çukur Mahallesi, günümüzde Büyükcami Mahallesi sınırlarında kalmıştır.

Ermeni mahallelerine ait kayıtlar genellikle XIX. yüzyıla aittir. Fakat bu mahallelerde yerleşmelerin daha önce başladığı düşünülmektedir. 836 numaralı 1687-1688 tarihli Bolu Şer'îye sicilinde, şehirde yaşayan Ermenilere

¹⁵ <https://www.bolununesi.com/haber/156472> tarih: 07.03.2019.

¹⁶ Mehmet Sûme, "Osmanlı Taşra Teşkilatının Alt Birimi Mahalleye Bir Örnek: Bolu Eski Cami Mahallesi", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 11, Sayı 33, 2018, s. 448.

de değinilmektedir¹⁷. Ermeni bir seyyah olan Simeon, 17. yüzyılın başlarında Bolu'ya gelmiştir. Simeon, eserinde Bolu'daki Ermenilere ait 15 haneden bahsetmiştir. Bu nedenlerle Ermeni mahallelerinin kuruluşu XVII. yüzyıla dayandırılabilir¹⁸. Ermeni mahalleleri günümüzde Aktaş Mahallesi sınırları içerisinde kalan bir alanda¹⁹, muhtemelen İnkılap İlköğretim Okulu'nun güneyinde bulunan Tabakhane sokak, Köroğlu sokak, Nazlı sokak, Mezba-ha sokak çevresinde bulunmaktaydı.

d) XVII. Yüzyıldan Günümüze Ulaşan Mahalleler: Akpınar ve Semerkant mahalleleridir.

e) XX. Yüzyılın Başından Günümüze Ulaşan Mahalleler: Sadece İhsaniye Mahallesi XX. yüzyılın başından günümüze ulaşan mahallelerdendir.

f) Daha Önceki Dönemlerde Adı Geçmeyip Günümüzde Şehirde Bulunan Mahalleler: Bolu şehir içerisinde günümüzde 43 mahalle yer almaktadır. Aktaş, Alpağut, Alpağutbey, Aşağısoku, Bahçelievler, Beşkavaklar, Borazanlar, Çakmaklar, Çıknlar, Çivril, Dağkent, Dodurga, İzzet Baysal, Karacaagaç, Karaköy, Kasaplar, Kılıçarslan, Köroğlu, Kuruçay, Küçükberk, Kültür, Kürkcüler, Ovadüzü, Paşaköy, Sağlık, Salıbeyler, Sandallar, Sarıcalar, Seyit, Sümer, Tepecik, Umutkent, Yaşamkent, Yenimahalle ve Yukarısoku mahalleleri Cumhuriyetin İlanı'ndan sonra mahalle statüsü kazanmışlardır. Toplam 35 mahallenin adı daha önceki dönemlerde geçmemektedir.²⁰

VII. BOLU ŞEHRİ'NİN MAHALLELERİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

Bolu Hisar Tepesi'nde yapılan kazılarla şehrin Bithynia Krallığı döneminde bu bölgede kurulduğu anlaşılmıştır. Şehrin Roma dönemindeki tarihi çekirdeğini oluşturan alanlar ise Hisar Tepesi, Karga Tepesi ve Fırka Tepesi'dir. Roma dönemine ait kalıntılar ve şehirdeki sit alanları özellikle adı geçen üç tepenin çevresinde yoğunlaşmaktadır. Şehir böylece yükseltisi az, küçük tepelik alanda kurularak zamanla Bolu Ovası'na doğru ilerlemiştir. Günümüzde şehri oluşturan mahallelerden çok küçük bir bölümü bu tepelik alan içerisinde yer almaktadır. Şehir mahalleleri genellikle ova üzerinde yayılış göstermektedir.

Tarihi şehirlerin çoğunluğunun, yüksek alanlarda kuruldukları ve genellikle surlarla çevrili oldukları dikkat çekmektedir. Bunun en önemli nedeni halkın sur içinde yaşayarak dış tehditlerden korunmasıdır. Korunma

¹⁷ Çöpoğlu, H.1099 (M.1687-1688) 836 No'lu Bolu Şer'iye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, s. 78;

¹⁸ Mehmet Süme, Cemal Sezer, "Bolu'da Yaşayan Ermeniler (1840-1920)", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 15 (USBES Özel Sayısı I), Bolu 2015, s. 36.

¹⁹ <http://www.medya14.net/egitim/osmanli-doneminde-bolu-sancaginda-yasayan-azinliklar-h3891.html> tarih 07/03/2019.

²⁰ <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> tarih: 10.01.2019

ve güvenlik zorunluluğunun azalmasıyla birlikte surlarla çevrili kale şehirler önemini kaybetmiş ve ovalardaki şehirler yaygınlaşmıştır²¹. Nüfusun artması da bu durumun ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Nüfusu kalabalıklaşan şehirler, sur dışına taşmış böylece yeni mahalleler oluşmuştur.

Bolu şehrinin bulunduğu Bolu Ovası, kuzeyden Bolu Dağları, güneyden ise Köroğlu Dağları ile çevrili alanda yer alan depresyon ve yakın çevresidir. Bolu şehri, çevresinde bulunan morfolojik ünitelerin uzantısına büyük bir uyum göstermek suretiyle kabaca kuzeydoğu - güneybatı yönünde yayılmıştır (*Harita 1*).

Bolu şehri yaklaşık 725 metre yükseltide olan tepelik bir alanda kurulmuştur. Nüfus kalabalıklaştıkça yerleşme tepe üzerinden ovaya doğru yayılış göstermiştir. Osmanlı döneminde şehir Roma dönemi sınırlarını genişleterek ilerlemiştir. Osmanlı geleneğinde bir mahallenin kurulması öncelikle o bölgeye bir cami ya da mescidin inşa edilmesiyle başlamaktadır. Osmanlı döneminden kalma tarihi camilerin dağılışı *Harita 2'*de görülmektedir. Evliya Çelebi 1645'teki ziyaretinde Bolu kalesinden "Kaleyi, Bursa tekfurı yaptırmıştır. Bir topraklı yüksek tepe üzere dört köşe bir harabe içinde binadan eser yok bir kaleciktir." diyerek bahsetmiştir²². Buradan da kalenin harabe haline geldiği ve şehrin kale dışına taşığı anlaşılmaktadır.

Bolu Ovası, hem sahip olduğu verimli topraklar; hem de havzayı sulaayan Büyüksu'nun varlığı nedeniyle yüzyıllar boyunca önemli bir tarım alanı olmuştur. Bu durum da yerleşmenin ova üzerinde gelişmesine neden olmuştur.

Türk hâkimiyetine girdiğinde oldukça küçük bir alanda yerleşmiş olan şehir Türk hâkimiyetinde hızla gelişmeye başlamıştır. Kalenin yakın çevresindeki mahallelerden, özellikle güney ve batı kesimindeki mahalleler Türk iskânı döneminde kurulmuştur (*Harita 2*).

Kalenin kuzeyindeki Gölyüzü, batısındaki Büyükcami ve güneyindeki Akpınar Mahallesi şehrin kale dışındaki en eski mahalleleridir. Böylece yerleşmeler Hisar Tepesi'nin doğusu hariç her yönde ilerlemiştir. Bahsettiğimiz mahallelerin kenarında kalan Karaçayır, Karamanlı, Tabaklar, Semerkant Mahalleleri de Türk dönemine ait eski yerleşme alanlarını oluşturmaktadır. Şehir, nüfusun iyice artış göstermesiyle, XX. yüzyılın ortalarında güneyde yer alan alüvyal alana doğru ilerlemeye başlamıştır²³.

²¹ Süha Göney, *Şehir Coğrafyası I*, (Editör Mehmet Bayartan), IV. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 261

²² Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Cilt II, I. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 201.

²³ Tuncay Özdemir, *Bolu Şehri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1992, s. 5-6.

Cumhuriyetin İlanı'ndan sonra Aslahaddin (Aslı Hatun), Akmesic, Çukur, Hocabey ve İmaret gibi mahalleler diğer mahallelerin sınırlarına katılmıştır. 1955'te imar planı yapıldığında şehirde Akpınar, İhsaniye, Karamanlı, Karaçayır, Gölyüzü, Büyükcami, Aktaş, Semerkant ve Tabaklar olmak üzere dokuz mahalle bulunmaktaydı. Seka Bolu fabrikasının kurulmasından birkaç yıl sonra (1959) şehrin güneybatı yönünde yer alan Sümer Mahallesi kurulmuştur. 1963 yılında şehrin doğusunda Çıknar; batısında Borazanlar ve Aşağısoku mahalleleri kurulmuştur. Şehrin tarihi çekirdeğine yakın bir alanda 1965 yılında Köroğlu, 1967'de Bahçelievler mahalleleri kurulmuştur. 1970'lerden itibaren, E-5'in kuzeyinde yer alan mahalleler kurulmaya başlanmıştır. Bunlardan bazıları; Beşkavaklar, Kültür ve Sağlık mahalleleridir. 1991 yılında Alpogutbey, 1991-1999 arası dönemde ise Tepecik ve İzzet Baysal mahalleleri şehrin güneybatı ve kuzeybatı yönlerinde kurulmuşlardır²⁴.

1999 yılındaki Bolu - Düzce depremi sonrasında, yapılan arazi etütlerinde şehrin kuzey ve batı kısımlarındaki zemininin sağlam bir yapıda olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle imar planlarında konut alanlarının özellikle kuzey ve batı yönlerinde ilerlemesine karar verilmiştir²⁵.

Bu amaçla sağlam zemine sahip alanlarda, şehrin kuzeybatısında kalıcı deprem konutları (Yaşamkent ve Umutkent Mahalleleri); kuzey ve batı kesimlerinde toplu konut alanları (Karaköy, Dağkent, Kürkçüler, Paşaköy Mahalleleri) imar planına uygun biçimde kurulmuşlardır. Şehrin batısında verimli tarım alanlarının olmayışı ve sağlam zemine sahip olması yerleşmenin doğal olarak bu yönde ilerlemesine neden olmuştur.

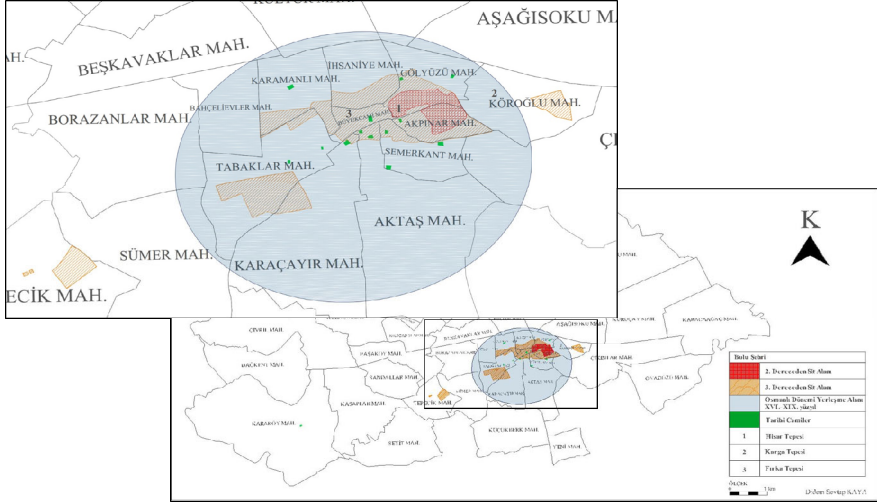
Bolu şehrinde bulunan 43 mahalleden 19'u, 2004 yılı ve sonrasında mahalle statüsü kazanmıştır. Bunlardan bazıları 2004 yılında Aşağısoku Mahallesi'nden ayrılarak kurulan Kuruçay Mahallesi²⁶, 2008 yılında mahalle statüsü kazanan Karacağaç, Çakmaklar, Alpağut, Dodurga, Kasaplar, Kılıçarslan, Küçükberk, Çivril, Ovadüzü, Paşaköy, Salıbeyler, Sandallar, Sarıcalar, Seyit ve Yukarısoku mahalleleridir²⁷. Aynı durum 05.04.2010 tarihli Belediye Meclisi kararlarıyla mahalleye dönüşen Kürkçüler, 11.10.2010 tarihinde mahalleye dönüşen Karaköy ve 16.09.2011 tarihinde mahalleye dönüşen Okçular köyü bağlı Yenimahalle için de geçerlidir (*Harita 3*).

²⁴ Bolu Belediyesi, Muhtarlık İşleri Müdürlüğü Dergisi: Bizim Mahalle-Semerkant, Yıl 2, Sayı 24, Mayıs 2018, s. 52

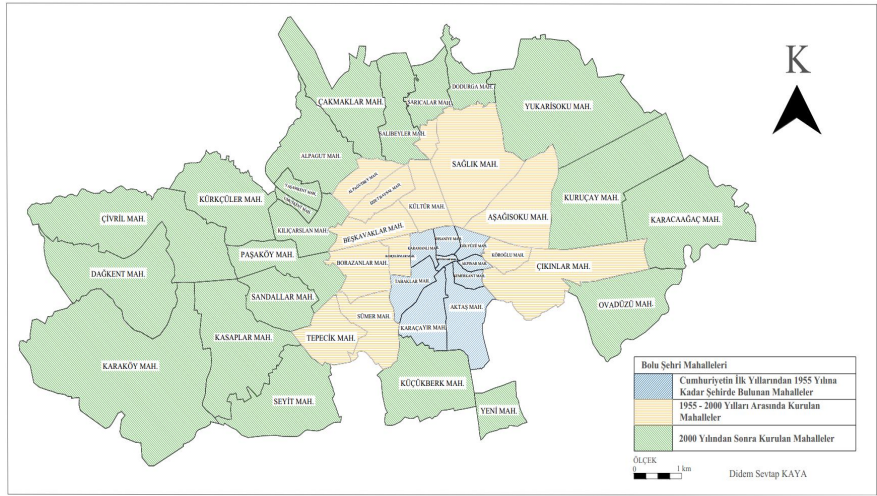
²⁵ İsmail Taner, "Bolu Kentinin Mekansal Gelişimi", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 14, Yıl 2014, Sayı 1, s. 386.

²⁶ Bolu Belediyesi, 20 Şubat 2004 Tarihli 84 Numaralı Meclis Kararı: Kuruçay Mahallesi'nin ihdas edilmesi hakkında karar.

²⁷ Resmi Gazete: 6 Şubat 2008, Sayı: 26779. Bolu merkez ilçesine bağlı köylerden bazılarının mahalle statüsü kazanması hakkında bilgi içermektedir.

Harita 2. Bolu Şehrinin Tarihi Çekirdeği

Harita 3. Cumhuriyetin İlanı'ndan Günümüze Bolu Şehri Mahallelerinin Tarihi Gelişimi

SONUÇ

En küçük idari birim olarak kabul edebileceğimiz mahalleler, şehirlerin çekirdeğini oluşturmaktadır. Mahallelerin her biri, şehre ait kültürün küçük birer örnekleridir. Mahalleler, şehirlerin tarihi gelişiminin açıklanması açısından da önem taşımaktadırlar. Bu nedenle özellikle geleneksel izlere sahip olan mahallelerin iyi şekilde korunması ve gelecek nesillere aktarılması gerekmektedir.

Bolu şehrinin tarihi çekirdeğini oluşturan kısım, günümüzde Büyükcamı, Gölyüzü, Akpınar, Semerkant, Karamanlı, Karaçayır, Tabaklar, İhsaniye ve Aktaş mahalleleri sınırlarında kalmıştır. Cumhuriyetin İlanı'ndan sonra

hızlı bir büyüme ve gelişme gösteren Bolu şehrinin yerleşme sahası da genişlemiştir. Böylece şehir geleneksel yerleşme alanının dışına taşmıştır. Şehir bu dönemde önce güneyde yer alan alüvyal sahaya doğru ilerlemiştir. Güneyde yer alan fay hattının ürettiği 1944 ve 1999 depremleri nedeniyle yerleşme bu yönde sınırlanmıştır. İmar planlarıyla şehir daha sağlam yapıda araziye sahip olan kuzey ve batı yönlerinde gelişmeye zorlanmıştır. Günümüzde şehrin kuzeybatı ve kuzey kesimlerinde kalıcı deprem konutları ve toplu konut projeleri yapılmıştır. Şehir yerleşmesinin bu yönlerde giderek yoğunlaşması ve gelişmesi beklenmektedir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları ve Resmi Belgeler

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, ML.VRD.TMT.d 3083 numaralı, Debbağlar Mahallesi Temettüat Defteri.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, ML.VRD.TMT.d 3088 numaralı, Aslahaddin Mahallesi Temettüat Defteri.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, ML.VRD.TMT.d 3094 numaralı, Ermeniyan-ı Cedid Mahallesi Temettüat Defteri.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, ML.VRD.TMT.d 3097 numaralı, Gölyüzü Mahallesi Temettüat Defteri.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, ML.VRD.TMT.d 3102 numaralı, Semerkand Mahallesi Temettüat Defteri.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, ML.VRD.TMT.d 3105 numaralı, Cami-i Kebir Mahallesi Temettüat Defteri.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, ML.VRD.TMT.d 3110 numaralı, Akmesjid Mahallesi Temettüat Defteri.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, ML.VRD.TMT.d 3155 numaralı, Yeni Cami Mahallesi Temettüat Defteri.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, ML.VRD.TMT.d 3166 numaralı, Karaçayır Mahallesi Temettüat Defteri.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, ML.VRD.TMT.d 3174 numaralı, Akpınar Mahallesi Temettüat Defteri.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, ML.VRD.TMT.d 3207 numaralı, Karamanlı Mahallesi Temettüat Defteri.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, ML.VRD.TMT.d 3208 numaralı, Ermeniyan-ı Atik Mahallesi Temettüat Defteri.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, ML.VRD.TMT.d 5020 numaralı, Çukur Mahallesi Temettüat Defteri.
- Bolu Belediyesi, 1/ 5000 Nazım İmar Planı.
- Bolu Belediyesi, 20 Şubat 2004 Tarihli, 84 Numaralı Meclis Kararı
- <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> tarih: 10.01.2019.
- Resmi Gazete: 6 Şubat 2008, Sayı: 26779.

II. Kitap, Makale ve Tezler

- Ahmet Refik, *Bizans Karşısında Türkler*, (Hazırlayan Fahmeddin Başar), Kitabevi, İstanbul 2005.
- Bayartan, Mehmet, "Osmanlı'dan Günümüze Kütahya Şehrinin Yapıtaşları: Mahalleler", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, Sayı 18, 2009, s. 57-70.
- Bayartan, Mehmet, "Osmanlı Şehrinde Bir İdari Birim: Mahalle", *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, Sayı 13, 2005, s. 93-107.
- Bayraktar, Dursun, *Tanzimat'ın İlk Yıllarında Bolu: Şer'iye Sicilleri 1838 -1850*, Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, Bolu 2009.

- Behar, Cem, "Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası ve Modernleşmesi"
Osmanlılarda Bilgi ve İstatistik, (Editör Halil İnalçık-Şevket Pamuk), Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 2000, s. 63-72.
- Birgören, Hamdi, *Bolu Vilayeti Salnamesi 1341 (1925)*, Bolu Belediyesi Bolu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Bolu 2008.
- Bolu Belediyesi, *Muhtarlık İşleri Müdürlüğü Dergisi: Bizim Mahalle-Semerkant*, Yıl 2, Sayı 24, Mayıs 2018
- Çöpoğlu, Binnaz, *H.1099 (M.1687-1688) 836 No'lu Bolu Şer'iye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu 2008.
- Dağlı, Yücel- Kahraman, Seyit Ali, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Cilt II, I. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.
- Ergenç, Özer, "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4, İstanbul 1984, s. 69-78.
- Göney, Süha, *Şehir Coğrafyası I*, (Editör Mehmet Bayartan), IV. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul 2017.
- Metin, Rafet, "XVI. Yüzyılın Sonu ve XVII. Yüzyılın Başlarında Bolu'da Sosyal Hayat", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 32, Kütahya 2012, s. 101-118.
- Özdemir, Tuncay, *Bolu Şehri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1992.
- Süme, Mehmet, "Osmanlı Taşra Teşkilatının Alt Birimi Mahalleye Bir Örnek: Bolu Eski Cami Mahallesi", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 11, Sayı 33, 2018, s. 443-455.
- Süme, Mehmet- Sezer, Cemal "Bolu'da Yaşayan Ermeniler (1840-1920)", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 15 (USBES Özel Sayısı I), Bolu 2015, s. 35-63.
- Taner, İsmail, "Bolu Kentinin Mekansal Gelişimi", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 14, Yıl 2014, Sayı 1, s. 377-411.
- Taş, Kenan Ziya, "Fatih Devrine Ait Bir Tahrir Defteri", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 7, Ankara 1996, s. 427-471.
- Taş, Kenan Ziya, *Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Bolu Sancağı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1993.
- Yel, Ali Murat - Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Mahalle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 323-326.

